

Bevezetés Magyarhermány kronológiájához

A mostanáig lappangó kronológia Jordáky Lajos hagyatékából került elő. Máthé János 1944. augusztus 23-án kezdte el írni a falu kronológiáját: indoklása szerint azért, mert jelentős történelmi időszaknak értékelte a folyamatban levő történéseket. (Egy személyes megrázkódtatást is jelenthetett a háború, fiát 1945-ben hadifogolyként a Szovjetunióba vitték, és feleségével hiába próbálták legalább meglátogatni.¹) 1946-ban már „hivatalos” felkérést is kapott a szülőfaluja monográfiájának megírására, de ezt valószínűleg az ő kérésére készítették, azt feltételezve, hogy egy hivatalos irat segítségével könnyebben bejuthat könyvtárakba, levéltárakba.²

Mindent felhasznált, amiből adatokat nyerhetett: napilapokat, a község levéltárának iratait.³ Volt, akit ő kért meg élettörténete leírására,⁴ falubelijeinek szovjet fogságból írt leveleit is elkéri és felhasználja.⁵ Úgy tűnik, állandóan készen állt az események rögzítésére: a legszokatlanabb helyzetekben van nála papír.⁶ A különféle gyűléseken is minden lényegesnek ítélt tényt rögzített, hogy később felhasználhassa.⁷ A jegyzeteit tartalmazó füzetet a mezőre is magával vitte.⁸ A történelmi hitelesség, pontosság kedvéért egyes esetekben azonnal leírta a történeteket.⁹

---

1 MJKH - Dokumentumok. Fd. 93

2 1946. június 24-én kéri fel írásban erre a községi vezetőség, és 1956. november 2-án újra ezirányú írásos felkérést kap. MJKH - Dokumentumok Fd. 58 és Fd. 58/I.

3 „A községben voltak a régi communitas iratai, jegyzőkönyvei, a familiák közt felmerült birtoklási perek papírjai. Közöttük volt Hermányfalva szakadozott 1712. évi falutörvénye. Mindezeket a csendőrrésre helyezett és végül idetelepedett O. Gy. román csendőraltiszt, miután később a szolgabíró községi bírónak (primar) kinevezte, a szekrényből kihányta és mézszárszéki csomagoló papírnak adta. Pár nap múlva tudtam meg az irodaküldönctől hogy hova vitték, amit még megtaláltam az értékesebbeket kiszedtem.” *Magyarhermány monográfiája* 2. p.

4 Weithaler Károly életrajza. *Magyarhermány kronológiája* 1944. október 1-jei bejegyzés.

5 „Oroszországban levő hadifoglyaink lelkére rátelepedett a számkivetettség keserű érzése. Hozta a posta a hetekkel előbb megírt leveleket, melyekből a sóvárgó honvágy beszélt. Ifjabb Rozsondai Ádám azt írta szüleinek: »... semmi reményem nincs már a hazamenetelre; vagy félnek tőlünk otthon, vagy elfelejtettek minket, hiszen már három éve, hogy itt vagyunk.« ” *Magyarhermány kronológiája* 1948. évi első bejegyzés

6 „A Bérc alatt szántottam, midőn megpillantottam [...] megmutattam neki a házunkat, írtam egy cédulát és azzal beküldtem feleségemhez, aki a sebét bekötözte”. *Magyarhermány kronológiája* 1944. október 1-i bejegyzés.

7 „A fenyegető hangú parancsra a feltűnés nélkül végzett számlálás szerint 228 nő és férfi, azaz a családfők mintegy 75%-a lépett be szorongó érzéssel a székház nagytermébe, ahol vörös lepedővel letakart hosszú asztal mellett ült a rajoni vezérkar.” *Magyarhermány kronológiája* 1959. február 26-i bejegyzés

8 „Sajnos, majdnem egy hónapot felölölő jegyzések kallódtak el. [...] A füzetet a mezőn vesztettem el, és bizonyos, hogy valaki ráakadt és talán ma is tartogatja.” *Magyarhermány kronológiája* 1944. augusztus 23-i bejegyzés.

9 „[...] Ököllel verte az asztalt s úgy ordított – (akik közelebb voltunk hozzá láttuk, hogy alkohol is jócskán volt benne) –: »Miért nem jönnek ide a kutya istenit, mikor a gyűlés ki volt hirdetve. [...]« (Azonnali szószzerinti feljegyzésem. Szerző) [...]” *Magyarhermány kronológiája* 1945. április 3-i bejegyzés

Magyarhermány kronológiájának ez a napi rendszerességgel feljegyzett, főként tényeket rögzítő rész az alapja, ezt egészítette ki dokumentumokkal, illetve a korabeli sajtóból átvett részletekkel. A jegyzet minden oldala egy jelzetet kapott, ezt az összeszerkesztett kronológiában hivatkozásként használta.¹⁰ Ezeket a jegyzeteket aztán összeszerkesztette, kronologikus sorrendbe tette, kibővítette más forrásokkal, majd kommentárokkal, következtetésekkel látta el, és valamikor 1969 után gépeltte.¹¹ Ha a tényközlés részben nem is, de a kommentárookban tettenérhető a szubjektivitás: Máthé a kulákká nyilvánított gazda szempontjából értelmezi az eseményeket.

Az utólagos szerkesztést bizonyítja a kronológia szerkezete is: az események tényszerű leírását egy kommentár követi. Az utólagos szerkesztőmunkára utal, hogy egyes részeket bizonyosan nem a történet időpontjában rögzített, mert későbbi adatot is hozzátoldott az eseményhez.¹²

A szerkesztés lehetőséget biztosított arra, hogy a kronológiát irodalmi műként építse fel: az új korszakba való bevezetést a háborús átmenet és a fegyverszüneti szállítások jelentik, az új vezetők hatalomátvétele és a beszolgáltatási rendszer kiépülése a cselekmény kezdetét jelzi. A „történet” csúcspontja kétségkívül a kollektivizálás időszakában 1961. április 7-e, amikor a falubeliek megtartják a földjüket, és felülkerekednek a kollektivizálási kísérleteken. Ami ezután következik – az aktivisták tekintélyvesztése, a győzelem tényének tudatossá válása – az már a történet lezárása.

Az eredeti feljegyzések sokkal részletesebbek, információgazdagabbak voltak, Máthé János a kronológia szerkesztésekor egyszerűsített és tömörített. Léteznek szembetűnő egyenetlenségek a különböző évek dokumentáltságában. Egyes években feltűnően kevés bejegyzés van (pl. az 1958-as esztendőről), ilyenkor Máthé – a szerkesztő – ötletes pótlást eszelt ki: az azévi sajtótermékekből ollóztatott ki cikkeket, és elemezte, cáfolta azokat.

Egy „eltompulás” figyelhető meg a kronológiában: a kommunizmus 1948. évi hatalomra jutását követően Máthé részletesen ír az új jelenségekről – az addig ismeretlen elvonási technikákról, a beszolgáltatásokról, önkéntes adókról – és részletesen leírja az emberek kifosztásának technikáit és a reakciókat: a kétségbeesést, a nyomort, a felháborodást. De az évről-évre megismétlődő kifosztás ábrázolásához egy idő után elfogynak a szavak, a jelzők, lassan monotóniába süllyed a kronológia elején még felháborodott hang. Végül már csak egyetlen szóba sűrít össze mindet: „adóvégrehajtás”.¹³ Az emberi sorsok, tragédiák is sokszor

---

10 Csak három oldalnyi feljegyzés, az Fd. 517. (1952. január 8.), Fd. 518. (1952. január 9-13.) és Fd. 519. (1952. január 18-19.) maradt meg a hagyatékában. MJKH - Dokumentumok

11 A kronológia 1945. március 9-i bejegyzésében egy 1969-es kiadású könyvre hivatkozik, a kronológiát tehát ezután gépeltte be.

12 Pl. a szárazajtai vérengzésről szóló részben egy tanúként beidézett személy 1952-ben bekövetkezett haláláról tudósít. *Magyarhermány kronológiája* 1944. szeptember 27-i bejegyzés

13 *Magyarhermány kronológiája* 1961. november 25-i bejegyzés.

már csak tömör feljegyzésként jelennek meg: „Eltemettük internáló táborban levő lelkészünknek, Rozsonday Ádámnak a feleségét.”¹⁴

Az évvégi összefoglalókban értékeli Máthé az átélteket: népnúzás, nyomorúságos esztendő stb., sorjáznak a sommás ítéletek. Az év folyamán feltüntetett adatokhoz itt adja hozzá az emberi dimenziót, a jelzőket.

Néhányszor Máthé – helyi/régiótörténeti ismereteire alapozva – összehasonlítja az '50-es évekbeli gazdasági helyzetet a két világháború közötti, vagy a századeleji helyzettel.¹⁵ Saját társadalmi és gazdasági helyzete kapcsán pedig Dózsa jobbágyaival vagy az ókor rabszolgáival von párhuzamot.¹⁶ Az események leírásán túl Máthé többször rámutat a rendszer butaságára és paranoiájára is.¹⁷

Néhány esetben elszólja magát Máthé a túlélési technikákról: a túléléshez szükséges anyagiakat már az '50-es, '60-as években is az illegális fakeskedelem biztosította.¹⁸

Miért 1965-ben fejezte be a kronológiát? 1962 után, a kollektivizálás lezárultával, a vidéki társadalom anyagi helyzetének lassú javulásával egy másik időszak köszöntött be, amit Máthé is érzékelt: „Az 1964-ik esztendőt általában az utóbbi két évtized legnyugodtabb szakaszának tekinthetjük. [...] Lejárt a díszkapu mánia, lejárt az élenjárók és a kullogók táblája, lejárt az »elvitettek« aranykora. Lejárt a sok esztelenség, a népkínzás, népsanyargatás korszaka.” És Máthé János – bár még beszúr pár feljegyzést, de a kronológiát, mint egy önálló művet, lezárja: „Úgy hiszem elég volt nemzedékünk életének 1944–1964 közti idejéről emlékezni, s bár

14 *Magyarhermány kronológiája* 1952. november 25-i bejegyzés.

15 „Dózsa nem gondolt arra, hogy szavai közel félezer év múlva is az élő valóságot fedik. Akkor a föld robotosát jobbágnak, most dolgozó parasztnak hívják. Nézzünk szét Erdővidéken, hogy a népi demokrácia korszakának első évtizede mit változtatott a képen? A közlekedés terén semmit. A harminc évvel ezelőtt létesített autóbusz járatok kinlódnak az összetört utakon. Iparilag szinte egy évszázadot fejlődött vissza. A kézmű- és háziipart teljesen megfojtották, helyüket eleddig csak a sok üres szónoklat foglalta el. Kihalt a baróti baromvásártér, szánalmas szegény az áru piac. A több mint 30 ezer lakosú Erdővidék központjában: Baróton egy vegyes üzlet, egy élelmiszerüzlet és egy kocsmavendéglő helyiség van. Az üzletek árukészlete szegényes, a legszükségesebbek teljesen hiányoznak, a kocsmavendéglő étel-ital választéka a gyatra szót sem érdemli meg, tisztaság szempontjából kritikán aluli, de ezen az adott helyzetben nem lehet csodálkozni, mivel az „étterem” egyetlen szűk szobából áll, az is tele – főképp a szerdai hetivásáros napon – a mosdatlan, piszkos cigánynépség gyüledékével. Isten a megmondhatója, honnan ez a sok cigány?”

Fél évszázaddal ezelőtt három mezőgazdasági szeszgyár, faszeg – és betétkéreggyár, könyvnyomda, vidéki viszonylatban kitűnő vendéglátó ipar volt és ezek mellett a kisiparnak és kiskereskedelemnek minden ágazata virágkorát élte.” *Magyarhermány kronológiája* 1954. december 18-i bejegyzés

Egy helybeli kulák beszolgáltatási kötelezettségeit összeszámolva pedig megjegyzi: „Egymaga annyi pénz- és terményadót fizetett a »dolgozók államának«, mint Hermány gazdaközönsege az első világháború előtt együttesen egy év alatt.” *Magyarhermány kronológiája* 1952. február 24-i bejegyzés

16 „Az ókor rabszolgái zűgolódás nélkül nyugodjanak sírjaikban, 2000 év múltán sem élneek jobb sorban.” *Magyarhermány kronológiája* 1964. július 20-i bejegyzés

17 „Mivel a tüzesetek az iskola környékén történtek, a szomszédokat is gyanú alá vették. Pető Józsefet és Sándor fiát már ezen nap délelőttjén Bibarcfalvára kísérték azon feltevés alapján, hogy Sándor mint egyetemi hallgató, valami titkos szervezet tagjaként, csürök és szalmakazalok felgyújtásával fogott hozzá a népi demokrácia megdöntéséhez.” *Magyarhermány kronológiája* 1950. szeptember 1-jei bejegyzés.

18 „A fabeszerzés – a lopjuk a sajátunkat elve alapján – azért a 100-300 lejek fizetése nélkül is megtörtént. Az erdőőrök – látva a nép sanyargatott helyzetét – kifogástalan magatartást tanúsítottak.” *Magyarhermány kronológiája* 1952. szeptember 15-i bejegyzés. „A fatermékek suttymba való forgalmazása, ma is hoz némi pénzt a konyhára. Éjszakánként 1-2 öl fával vagy egyébvel autók siklanak Barót, Szentgyörgy felé, de sem Kovács, sem az erdőőrök (Baló János Á., Pető Gyula) nem látták ezeket.” *Magyarhermány kronológiája* 1962. január 26-i bejegyzés

amiket jegyeztem, csak kis hányadát öleli fel a lezajlott eseményforgatagnak, a fentiek hiteles rajzát adják az elmúlt húsz nehéz esztendőnek.”

Egy 1977-ben keltezett informátori jelentés szerint a napi események feljegyzését tovább folytatta.¹⁹ 1981-ben pedig egy őt meglátogató informátor érdeklődésére, hogy mivel foglalkozik, elmondta, hogy: „a legutóbbi időben van mit írjon a falumonográfiába is, mióta a kenyeret grammra adják, mint a hortista [sic!] Magyarország idejében.”²⁰ Ugyanezt erősítette meg 1982 májusában egy másik informátor is: Máthé „beírja a monográfiába azt is, mikortól kezdték porcióra adni a kenyeret.”²¹ Mindezidáig azonban nem kerültek elő ezek a feljegyzések, elképzelhető, hogy Máthé ezeket is megsemmisítette.

A Kronológia értékéről

Jelenkor-társadalomtörténet kutatókként gyakran szembesülünk azzal a problémával, hogy a múlt rekonstruálására nincsenek megfelelő forrásaink. A levéltárban található korabeli iratok zömét a hatalom szervei bocsátották ki, ezekben a valóságkép jelentősen torzított. Az alávetettek főleg az általuk írt kérvényekben jelennek meg, de ez is egy torzított forrás, mert céljuk eléréséért nem a valós helyzetüket, véleményüket írták le.

Az akkori, emberi sorsokat befolyásoló apró történések alig, s akkor is eltorzítva jelennek meg az iratokban, ezt a szóbeli interjúk csak részben pótolják.

Éppen ez adja ennek a kronológiának egyik értékét: az emberi érzések, reakciók, fájdalom, kiszolgáltatottság, megaláztatás, és ellenállás, küzdelem rögzült a kronológia lapjain. Igaz, hogy az események nyomán keletkezett érzéseit utólag rögzítette, de azok élethűek, a szerző mintha újra átélné az eseményeket. A sorokon átüt a düh, a harag, és Máthé János nem fukarkodik a jelzőkkel, amikor a hatalmat, vagy annak kiszolgálóit jellemzi. Az alávetettek életébe, gondolataiba, érzéseibe való bepillantást ad ez a munka.

Másrészt az egész ország/régió falvaiban lezajlott társadalomtörténeti folyamatokat rögzíti a szerző. Leírja a faluközösség bomlását: a közösségi szolidaritás széttörését, a közösség választott vezetőinek háttérbe szorítását. Végigkövethetjük a vidéki társadalmi csoportok erőszakos átalakítását: az addig hangadó vidéki gazdaelitet kulákká minősítve teszik tönkre, mialatt alacsony társadalmi státusú, a faluközösségben periferikus helyzetű, hozzánemértő személyeket állít a falu élére a politikai konjunktúra.

---

19 „habár nem hall jól, mégis mindent leír, ami a faluban történik, kiket hívatnak a miliciára bármilyen kihágásért, beleértve, hogy milyen intézkedéseket hoznak, amiket a faluban hallottakból gyűjt össze, hány nyilvános bírósági eljárás történt, ki kivel, és miért verekedett, veszekedett, és más egyéb aspektusok.” Zólyomi István Milícia főtörzsőrmester jelentés-jegyzéke 'Toth Pál' informátor jelentése alapján. ACNSAS, Dosar ind. nr. 6598, vol. 1. f. 16.

20 Zólyomi István Milícia főtörzsőrmester jegyzéke 'Toth Pál' informátor jelentése alapján. Notá-raport. 1981. december 2. ACNSAS, Dosar ind. nr. 6598, vol. 1. f. 21.

21 Zólyomi István Milícia főtörzsőrmester jegyzéke 'Fülöpné' informátor jelentése alapján. Notá-raport. 1982. május 9. ACNSAS, Dosar ind. nr. 6598, vol. 1. f. 22.

A jövedelemelvonás folyamatának hatásait is leírja a kronológia: a különböző elvonási technikák (beszolgáltatás, mezőgazdasági adó, szerződéskötés stb.) precíz és összehasonlító leírását találjuk. Közgazdasági értékű a szolgáltatási és szabadpiaci árak pontos összehasonlítása, a jövedelemelvonás számszerű leírása.

A hatalom és az alávetettek párharcából az elnyomási és a védekezési technikákat ismerhetjük meg, de a szerző alkalmazkodási technikákat is rögzít.

Az eseményeket pontosan, részletesen (az eredeti változat szerint hivatkozással ellátva), a résztvevők bemutatásával közli.

Összességében végigkövethetjük azt, ami az ország, a régió sok más településén is végbement. Ami Magyarhermányban történt, az lenyomata annak, ami az egész ország falvaiban történt, ez adja a munka jelentőségét.

A kronológiát szó szerinti másolatban közöljük. Csupán néhány helyesírási hibát javítottunk ki, és a rövidítéseket oldottuk fel. A tájszavakat, nyelvi fordulatokat eredeti formájában adjuk vissza. Az előforduló kiadványok nevét kurziváltuk.

Az átgépelést Sárándi Tamás és Tóth-Bartos András végezte, a fordításokat Kovács Borbála ellenőrizte.

